

L'ERA DE LA
INSEGURETAT

EL REpte DE CANALITZAR LA INSEGURETAT DE MANERA
CONSTRUCTIVA

DE L'AUSTERITAT A LA INSEGURETAT: REPERCUSSIONS
POLÍTIQUES I SOCIALS

LES TURBULÈNCIES DE LA INSEGURETAT GLOBAL I EL FUTUR
DEL PODER ESTADUNIDENC

EL REPTA DE
CANALITZAR LA
INSEGURETAT DE
MANERA
CONSTRUCTIVA

ASTRA TAYLOR

Cineasta, escriptora i activista

Alguna cosa va malament en l'economia global quan un grup reduït de deu homes multimilionaris acumula sis vegades la riquesa que posseeixen els tres mil milions de persones més pobres del planeta; això ens parla d'una desigualtat que és multinivell, ja que travessa contextos internacionals i nacionals, i crea i recrea disparitats entre individus, comunitats i estats. En molts llocs del món, en especial als països més desenvolupats, erosiona la classe mitjana i redueix la mobilitat intergeneracional. Estem davant d'un fenomen que, més enllà de les xifres, se sap que té un impacte directe sobre la salut i la felicitat de les persones, perquè existeix una correlació entre l'augment de la desigualtat i els índexs de malaltia física, depressió, ansietat, abús de drogues i addiccions.

Podem afirmar que existeix una consciència cada vegada més gran en la societat que l'augment de la desigualtat agreuja els desafiaments socials i polítics més urgents. No obstant això, segons la meua opinió, la crisi actual va molt més enllà del que apunten els debats actuals i les estadístiques. A més de la desigualtat —que es pot mesurar mitjançant diversos indicadors— la meua tesi és que hem de prestar més atenció a la inseguretat, entesa com el sentiment, la *vivència* de la desigualtat. Mentre que l'èmfasi en la desigualtat exposa les disparitats materials en un moment concret, la inseguretat descriu allò que s'experimenta en viure en un món profundament desigual. Des del meu punt de vista, les dimensions emocionals de la nostra vida econòmica tenen unes implicacions socials i polítiques profundes. Així doncs, podem afirmar que el problema no és sempre —ni exclusivament— la pobresa en termes absoluts, sinó més aviat la inseguretat derivada de la inestabilitat i l'amenaça de la mobilitat descendent i la pèrdua d'estatus, una amenaça que afecta una part cada vegada més gran de la força laboral. Sense anar massa lluny, diversos estudis demostren que la por a la pèrdua de

la feina deteriora la salut i augmenta el risc de mort.

La inseguretat és quelcom tan antic com la nostra pròpia consciència. En tant que criatures vulnerables i mortals, les persones tenim una inclinació natural cap allò que es podria anomenar «inseguretat existencial», que és inherent a la condició humana i que ens fa conscients de les nostres fragilitats i que depenem d'altres persones i estructures per sobreviure.

No obstant això, no tota la inseguretat actual és natural o ineludible; una gran part d'aquesta es produeix deliberadament. Em refereixo en aquest cas a una «inseguretat manufacturada», que segons el meu parer és un atribut fonamental del nostre sistema econòmic competitiu i no un subproducte desafortunat. La inseguretat és essencial per al funcionament del capitalisme. I no només això, sinó que els principals pal·liatius que tenim al nostre abast per guanyar una certa seguretat —com guanyar diners, comprar propietats, obtenir titulacions o estalviar per a la jubilació—, sovint tenen un efecte pervers, ja que ens embullen en sistemes que poques vegades donen l'estabilitat que prometen i fan a les persones més precàries, enverinant, per exemple, el planeta del qual tots depenem, i les fan caure en deutes monumentals o generar una cursa infinita i sense quarter pels guanys. De manera paradoxal, i si s'analitza de manera detallada, s'observa que molts dels mecanismes que avui prometen la seguretat, en realitat i a llarg termini, la soscaven.

Aquesta inseguretat manufacturada és, a més, políticament tòxica i constitueix un brou de cultiu per a l'extrema dreta. La nostra història més recent està farcida d'exemples de com, en moments de crisi o quan s'anticipen temps difícils —quan se sent la inseguretat econòmica, amb independència que aquest temor estigui o no justificat—, es tendeix a un augment del racisme, la xenofòbia i l'autoritarisme.

Avui dia, els moviments i partits reaccionaris guanyen terreny arreu del món; apel·len directament a la por i a l'ansietat de persones que per motius diversos estan cada vegada més atomitzades i aïllades, empenyent-les cap al fals consol de les jerarquies socials de dominació, a la negació de la ciència i a la creença en les teories de la conspiració i a l'acarnissament amb determinats bocns expiatoris.

La bona notícia és que la història també mostra que aquesta no és l'única via possible. La inseguretat també pot ser un incentiu per a la connexió. L'experiència compartida de precarietat, opressió i calamitat ecològica pot brindar a les persones l'oportunitat de trobar un terreny comú i crear nous llaços de solidaritat. Però abans de pensar en el futur, cal entendre com s'ha arribat a aquesta situació.

Història d'una apropiació

L'origen del capitalisme el trobem diversos centenars d'anys enrere. Fa segles, el sistema feudal d'Anglaterra va experimentar una transformació general que després donaria lloc al naixement del món modern. Anteriorment, i durant innombrables generacions, la pagesia havia exercit els drets tradicionals de tinença comunal de la terra; tanmateix, això va començar a canviar en el context de la conquesta normanda (1066), quan aquests drets tradicionals i, el més important, les formes de vida que sustentaven, van ser atacats per deixar espai a l'ordre comercial emergent. El detonant va ser un procés de llarga durada, conegut com a *enclosure* (tancament de terres), que va tenir com a objectiu la privatització dels camps i boscos comunals (que van ser literalment tancats) per ampliar les possessions

de la Corona. Al segle XIII, sota el govern de l'infame rei Joan I (1199-1216)¹ i els auspicis de la *Forest Law* (la Llei del Bosc), gairebé un terç d'Anglaterra va ser consignat com a «bosc», terme legal que permetia acaparar els recursos naturals en benefici de la Corona, dificultant així la supervivència de la gent corrent. L'ansia de poder de les monarquies, unida a la desesperació dels *commoners* (comuners), que depenien dels terrenys comunals per a la seva supervivència, va preparar l'escenari per a una rebel·lió dels barons contra el rei. Aquesta protesta de l'elit va donar lloc a la Carta Magna (1215) original, que va establir límits al poder del rei i va inspirar les constitucions i legislacions democràtiques lliberals futures, inclosa la *Bill of Rights* (Carta de Drets) dels Estats Units.

La Carta Magna és molt coneguda i ha estat infinitament celebrada i homenatjada, emperò, aquest no és el cas del document que la complementava, la *Charter of the Forest* (Carta Forestal, 1227), que tractava explícitament les queixes dels *commoners* i accedia a tornar una quantitat considerable de terra al seu ús tradicional. Això va donar als camperols un cert grau de seguretat material, gràcies a la protecció del seu dret a desenvolupar una agricultura de subsistència i altres formes de supervivència bàsica. Però els drets detallats a la Carta Forestal, i la seguretat que prometia, aviat tornarien a estar amenaçats.

En privatitzar la terra comuna, el moviment dels tancaments va generar una nova forma d'inseguretat capitalista. Si bé va augmentar la seguretat d'una minoria —els terratinents—, la majoria (els *commoners*) es van convertir en intrusos i criminals. Mitjançant l'ús de la força, se'ls va negar la seva forma de vida tradicional i, sense cap altra

1. Quedaria retratat com a pervers en el conegut relat de Robin Hood, el qual viu precisament al bosc i es converteix en un heroi per als pagesos desposseïts, obligats a pagar tributs i multes per caçar o envair els boscos del rei.

alternativa, es van veure forçats a recórrer al mercat per sobreviure, on només podien rendir la seva força de treball. Aquest procés fou especialment colpidor per a les dones, que havien tingut un paper essencial en l'agricultura i havien mostrat una apassionada resistència als tancaments. Això va conduir també a una migració forçada del camp a les ciutats incipients, i a la proliferació dels suburbis i de la misèria, amb centres urbans plens de persones desesperades per trobar feina. Amb l'expansió d'aquesta dinàmica a la resta d'estats europeus, el volum de població en dificultats i disposada a buscar fortuna a l'estranger va augmentar exponencialment. Amb el temps i a cavall d'un notable progrés tècnic de les armes i els transports, es va forjar la coalició de comerciants i soldats que exportaria el procés d'apropiació i tancaments de terres a la resta de continents, amb una expansió a escala global. Durant la colonització europea del planeta, les potències emergents van interpretar que l'absència de tanques dels pobles indígenes era signe d'«incivilització» i, basant-se en això, van justificar la confiscació de recursos per la força i la mercantilització de gairebé tot, inclosos altres éssers humans.

Com ha assenyalat el teòric polític britànic Mark Neocleous², la paraula moderna «inseguretat» va entrar al lèxic anglès al segle XVII, just quan apareixia la societat de mercat. De la mà de la revolució industrial, també va avançar la devastació deliberada i metòdica de les antigues formes de vida. El 1647, Thomas Rainsborough, aleshores líder d'una facció política democràtica anomenada Levellers –un moviment polític protodemocràtic que buscava «anivellar» les disparitats i enderrocar les tanques erigides pels terratinents–, va qualificar el procés de tancament de terres com «la tirania més gran que s'ha concebut al món». Durant el final del procés d'*enclosure*, a partir de 1760 i 1870, el Parlament va canviar la propietat d'aproximadament set milions d'acres (una

mica més de 2,8 milions d'hectàrees), una sisena part de l'àrea d'Anglaterra. Aquestes modificacions es van realitzar «per augmentar la mà d'obra disponible per a la feina, eliminant els mitjans per subsistir en l'ociositat», com professava en aquell moment un destacat defensor del tancament³. Aquest principi s'explica millor amb paraules de Michael Denning, quan afirma que «el capitalisme no comença amb l'oferta de treball, sinó amb l'imperatiu de guanyar-se la vida»⁴.

No obstant això, no hem d'idealitzar els *commoners*. Les seves vides eren dures i gairebé no eren lliures, si ho mesurem amb els estàndards contemporanis. Però el tipus d'existència que els esperava a la ciutat, treballant en fàbriques perilloses sota unes condicions molt dures, difícilment es podria veure com una millora. Encara més, la classe obrera va trigar diversos segles a conquerir un mínim de seguretat material; no seria fins a principis del segle XX quan les formes més estables de feina es van convertir en la norma, almenys per a certs col·lectius –la majoria homes blancs–, i com a resultat de dècades de militància sindical, sovint perillosa. Els treballadors vulnerables i explotats van forjar la solidaritat a partir de la inseguretat, reclamant salaris dignes i un tracte millor per part dels patrons, a més de protecció i assistència per part del Govern. El 1935, el president dels Estats Units Franklin Delano Roosevelt va afirmar que «la civilització dels últims segles, amb els seus enlluernadors canvis industrials, ha tendit a fer la vida cada vegada més insegura», fet que el duria a invocar la cerca de la seguretat com a justificació per al *New Deal* (1933–1938). I altres països van seguir un camí similar al d'Anglaterra

2. Vegeu Neocleous (2008).

3. Vegeu Clark (1794).

4. Vegeu Denning (2016).

i els Estats Units, fet que va posar les bases l'Estat del benestar i els sistemes de Seguretat Social en suport a la ciutadania.

No obstant això, la seguretat material que proporcionaven aquestes polítiques es va veure molt aviat com una amenaça per part de les elits que es beneficiaven de l'estatu quo generador de la inseguretat, motiu pel qual van intentar retornar la societat a la lògica del *laissez-faire*. Com a resultat, la xarxa de polítiques socials sorgides al segle XX i orientades a proporcionar seguretat als ciutadans han estat atacades des d'aleshores per les corporacions i els seus aliats polítics, que pretenen desmantellar els drets i les garanties que els sindicats van guanyar després de la Gran Depressió i durant la Segona Guerra Mundial. Aquest procés ens recorda la manera que, segles enrere, els defensors del tancament de terres es van deslliurar dels drets consuetudinaris de la pagesia sobre els béns comunals. En certa manera, podem afirmar que el tancament no s'ha aturat mai, sinó que senzillament ha canviat de nom, primer encarnat en la *destrucció creativa* i, més recentment, en la *disrupció*.

Inseguretat existencial vs. inseguretat produïda

Avui assistim a una era d'inseguretat que no deixa ningú indemne. Són milers de milions de persones les que viuen en condicions molt dures, exposades a la violència i a la manca de recursos bàsics, a les deficiències estatals i a l'escalfament climàtic. Forçosament, la seva vivència de la inseguretat és diferent de la d'aquells que viuen en societats més pròsperes, estables i hiperconnectades. I, tanmateix, també en les parts més pròsperes del món s'experimenta la inseguretat de manera generalitzada.

Aquesta inseguretat té relació amb la por a la mobilitat social descendent, la pèrdua d'estatus social i del sentiment comunitari

i l'ansietat general sobre allò que depara el futur. Una enquesta publicada recentment per Gallup revelava que un 22% dels treballadors enquestats als Estats Units estaven preocupats per la possibilitat que els avenços tecnològics facin que els seus treballs quedin obsolets en un futur pròxim, una xifra que reflecteix un augment del 7% des del 2021⁵. I no és trivial que aquest augment correspongui sobretot a treballadors en actiu i amb educació universitària, el 20% dels quals van expressar «por a quedar obsolets» (FOBO, per les seves sigles en anglès), davant del 8% registrat en les enquestes anteriors. Paral·lelament, la preocupació dels treballadors sense formació universitària es va mantenir estable en el 24%. Cal assenyalar que en cap de les categories el factor gènere és diferencial, ja que les mateixes preocupacions són compartides per homes i dones.

Cultivar obertament aquesta inseguretat s'ha convertit en part de la lògica que opera l'economia. El 1997, l'aleshores cap de la Reserva federal dels Estats Units, Alan Greenspan, va escriure un article per al *New York Times* en què afirmava que «els treballadors han estat tan preocupats per mantenir els seus llocs de feina que no han tingut temps d'exigir augments salarials, el que en la pràctica ha estat suficient per contenir la inflació sense que fos necessària la restricció addicional d'augmentar els tipus d'interès». I en aquesta interpretació econòmica no estava sol. La secretària actual del Tresor dels Estats Units, Janet Yellen, havia manifestat en una nota interna dirigida al mateix Greenspan, el 1996, que «la inseguretat laboral produeix canvis en el comportament dels treballadors que milloren

5. Vegeu Lydia Saad, «More U.S. Workers Fear Technology Making Their Jobs Obsolete», *Gallup* (11 de setembre de 2023) (en línia) <https://news.gallup.com/poll/510551/workers-fear-technology-making-jobs-obsolete.aspx>.

la seva productivitat, mitigant així la necessitat de controls addicionals»⁶. En la seva opinió aquest podria ser un factor prou fort per evitar la «reacció violenta dels treballadors» davant el deteriorament de les condicions laborals. En altres paraules, la inseguretat manufacturada ajuda la causa de la patronal, que busca reduir els costos laborals i la mobilitat dels treballadors.

I això es demostra també quan s'inverteix la dinàmica. En moments en què l'ambient és menys repressiu i perjudicial per als treballadors, les seves expectatives augmenten. Un exemple d'això seria l'augment sobtat de l'ajuda federal estatunidenca a la renda en resposta a la pandèmia de la COVID-19. Arran d'aquest fet, milions de persones van aconseguir la seguretat material suficient per tal d'abandonar els seus llocs de treball on havien patit manca de respecte, maltractament, infelicitat, avorriment, mala remuneració o impossibilitat de progressar, fet que va provocar un nivell de renúncia històrica. Només als Estats Units, on es va encunyar el terme «Gran Renúncia», es va establir un rècord històric quan 4,5 milions de treballadors van abandonar la seva feina en només un mes, quantitat equivalent al 3% dels treballadors del país. Durant un curt espai de temps, la inseguretat que genera la por a perdre la feina va disminuir considerablement i, com a resposta, alguns bancs centrals van intervenir i van elevar els tipus d'interès, debilitant la capacitat de negociació dels treballadors (tot i que el pretext era lluitar contra la inflació). En paral·lel, els polítics es van moure ràpidament per tancar els programes d'assistència per la pandèmia, una maniobra àmpliament elogiada pels empresaris.

Aquesta inseguretat manufacturada té com a rerefons una teoria cínica de la motivació humana, segons la qual les persones treballen només sota coacció i no des d'un desig intrínsec de crear, col·laborar i cuidar-se mútuament. «L'estressant problema de la inseguretat», com va explicar fa dècades l'economista John Kenneth Galbraith, és un component fonamental del competitiu sistema econòmic actual, que adopta la forma de «desocupació episòdica per al treballador», d'una banda, i «insolvència ocasional per al terratinent o l'empresari», de l'altra. «La pastanaga de la recompensa pecuniària», va escriure Galbraith, «ha d'anar al costat del pal del desastre econòmic personal»⁷.

Aquest pal sempre atia. Fins i tot quan s'assoleixen els rangs professionals més alts i s'acumula una riquesa substancial, no hi pot haver el luxe del descans. Avui als Estats Units, fins i tot els relativament privilegiats temen poder caure en la precarietat o la pobresa: el negoci pot esfondrar-se de sobte, el lloc de treball pot ser automatitzat o deslocalitzar-se, la inversió en un compte de jubilació pot desaparèixer, pot desplomar-se el valor de l'habitatge o a un membre de la família li poden diagnosticar una malaltia greu. Qualsevol d'aquestes circumstàncies aniquila la seguretat econòmica d'una llar estatunidenca de classe mitjana de la nit al dia. I com hem vist recentment, estan també exposades a d'altres imponderables, amb un resultat similar, com una catàstrofe natural devastadora o una nova pandèmia mortal. Com es pot observar en l'apartat següent, avui la inseguretat afecta a tothom, fins i tot els que es troben en la part superior de la piràmide d'ingressos.

6. Per a més informació, vegeu Jon Schwarz, «In Confidential Memo, Treasury Secretary Janet Yellen Celebrated Unemployment as a “Worker-Discipline Device”», on s'informa de l'accés a la citada nota confidencial per part de l'historiador Tim Baker, i en virtut de la Llei de Lliure Accés a la Informació (en línia) <https://theintercept.com/2023/01/24/unemployment-inflation-janet-yellen/>

7. Vegeu Galbraith (1998).

A diferència de la desigualtat, que ofereix una instantània de la distribució de la riquesa en un moment determinat del temps, la inseguretats abasta el present i el futur

Desigualtat fractal

En aquesta societat d'extrems econòmics i de desigualtats, fins i tot els més pròspers tenen por de perdre rang i valor, tant en termes d'ingressos com d'autoestima. Això és el que l'escriptora Barbara Ehrenreich, en el seu estudi de 1989 sobre la psicologia de la classe mitjana, va descriure com la «por a caure»⁸, i que manté a tothom obsessionat en escalar la piràmide laboral.

La disfòria de sentir que no es té allò que és suficient, fins i tot quan objectivament es té molt, no és només una reacció espontània en veure que altres persones tenen més; és també la conseqüència de viure en un món insegur i ple de riscos, en el qual no hi ha límits superiors ni inferiors a la riquesa i la pobresa. Sense control (o més aviat, sense impostos), l'espiral del fractal no acaba mai, com deixa clar l'elenc de multimilionaris de Silicon Valley que rivalitzen per la fama i el poder.

És el que els economistes anomenen «desigualtat fractal». Qui està endeutat mira a qui té zero dòlars, que alhora es fixa en qui té 50.000 dòlars, que alhora mira a qui ha assolit les sis xifres, i qui, alhora, enveja a qui té el doble d'actius. Per a tots aquells que estan atrapats en la vertiginosa espiral del fractal, la sensació és d'una inseguretat aclaparadora.

El filòsof Jeremy Bentham va escriure sobre la «por a perdre» i com la mateixa riquesa esdevé una font de preocupació. Al cap i a la fi, els actius s'han de protegir i augmentar per tal que les fortunes no disminueixin ni es perdin. «Quan la inseguretat arriba a cert punt, tenim tanta por a perdre el que tenim que som incapaços de gaudir-ho. L'obstinació per conservar el que tenim ens condemna a tot tipus de precaucions

tristes i doloroses que, malgrat tot, poden ser insuficients»⁹. Bentham es referia als diners i els objectes, que poden ser pastura per als lladres, però podria haver parlat de la mateixa manera de l'estatus que, tot i que és impossible de robar, mai no està assegurat.

Bentham també va escriure sobre la «disposició natural a mirar cap endavant» de l'ésser humà. Aquesta disposició, va dir, és la que permet que la nostra espècie transformi moments discrets de les nostres vides en una narrativa coherent, que connecta el passat, el present i el futur. «La sensibilitat de l'individu es prolonga a través de totes les baules d'aquesta cadena»¹⁰. Allò que ell va anomenar «principi de seguretat» ajuda a donar coherència a les nostres experiències i que els esdeveniments successius s'ajustin a les nostres expectatives. A manca de seguretat, els fils que connecten allò que ha passat amb allò que passarà, desapareixen. Aquesta és la raó per la qual termes com «inseguretat alimentària» o «inseguretat sanitària» són més abastadors que d'altres, aparentment homònims, com «fam» o «malaltia», atès que incorporen el sentit del temps, en anar més enllà de les necessitats més immediates. La seguretat requereix una promesa d'estabilitat futura i ens permet planificar amb anticipació.

Un altre tret insidiós de la inseguretat és que, a diferència de la desigualtat, la inseguretat és subjectiva. Els sentiments rars vegades s'ajusten racionalment a les estadístiques; no cal tocar fons per sentir-se insegur, ja que la por a la privació és gairebé tan efectiva com la privació en si mateixa. A diferència de la desigualtat, que ofereix una instantània de la distribució de la riquesa en un moment determinat del temps, la inseguretat abasta el present i el futur, anticipant allò que pot venir després.

8. Vegeu Ehrenreich (1989).

9. Vegeu Bentham (1864).

10. Ibid

De la inseguretad a la solidaritat

Acceptem-ho, mai no serem capaços de deslliurar-nos per complet de la inseguretad existencial. El sentiment de vulnerabilitat és intrínsec a allò que significa estar vius. No obstant això, no és aquest el cas de la inseguretad fabricada, que dista molt de ser inevitable i que, malgrat això, augmenta significativament en el món actual.

Els mateixos esdeveniments que han impulsat la desigualtat les darreres dècades –inclosa la desregulació de les finances i les empreses i el declivi de l'Estat de benestar– han augmentat la inseguretad en tots els àmbits. Mentre que els relativament privilegiats busquen formes de protegir-se del risc o fins i tot d'aprofitar les crisis periòdiques en benefici propi, el que és cert és que tampoc ells es troben al marge de l'angoixa general, de la tirania del clima i de l'aire contaminat que respirem tots. Això significa que tots surten guanyant amb una reformulació de les regles i una reflexió profunda sobre possibles formes noves d'assolir la seguretat.

Per a aquesta reformulació, cal un esforç concertat i col·lectiu. En lloc d'estar els uns contra els altres, hauríem d'intentar canalitzar la inseguretad de manera constructiva. La indignació davant d'aquest sistema que crea i explota les nostres pors i ansietats pot enfortir els moviments existents i aglutinar-ne de nous, forjant coalicions poderoses i en expansió que persegueixin formes col·lectives de seguretat basades en la cura i l'atenció, en lloc de la desesperació i l'angoixa.

Més que com a patologia, la meua proposta és que veiem la inseguretad com una oportunitat. La inseguretad és una força que pot empènyer en dos sentits: o bé pot canalitzar l'empatia, la humilitat i la pertinença, o, en sentit contrari, pot esperonar les reaccions defensives i destructives. Es pot trobar solidaritat i resiliència en allò col·lectiu, conreant una «ètica de la inseguretad» que accepti la nostra vulnerabilitat i busqui una protecció

de caràcter públic davant dels nostres problemes. O al contrari, retirar-nos a la seguretat del búnquer, protegint les nostres possessions i a nosaltres mateixos darrere de murs i armes.

Tots necessitem protecció contra els perills de la vida, ja siguin naturals o provocats per l'ésser humà. La simple acceptació de la nostra vulnerabilitat mútua –tots necessitem i mereixem atenció al llarg de la vida– té implicacions potencialment transformadores. Recosir la xarxa de seguretat social no contribuiria solament a reduir en gran mesura l'estrès i la tensió que afecten a moltes persones avui dia, sinó que, a més, una línia de base de seguretat material podria permetre'ns encarar la inseguretad existencial amb compassió i fins i tot curiositat.

Reconèixer la nostra inseguretad existencial compartida i comprendre com s'utilitza actualment contra nosaltres pot ser un primer pas per forjar la solidaritat que constitueix, al cap i a la fi, una de les formes més importants de seguretat que podem tenir: la d'afrontar plegats les dificultats compartides com a éssers humans en aquest planeta en crisi.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Bentham, Jeremy. *Principles of the Civil Code, published under the Supervision of His Executor John Bowring*. Edimburg: William Tait, 1838-1843.
- Clark, John. *General View of The Agriculture of The County of Hereford: With Observations On The Means Of Its Improvement*. Londres: Colin McRae, 1794.
- Denning, Michael. «Wageless Life», en: Eckert, Andreas. *Global Histories of Work*. Berlín: De Gruyter Oldenbourg, 2016.
- Ehrenreich, Barbara. *Fear of Falling*. Nova York: Pantheon Books, 1989.
- Galbraith, John K. *The Affluent Society*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 1998.
- Neocleous, Mark. *Critique of Security*. Edimburg: Edinburgh University Press, 2008.